

SPRAWOZDANIA I KOMUNIKATY

SPRAWOZDANIE Z MIĘDZYNARODOWEGO SEMINARIUM
NAUKOWEGO „BEHIND THE IRON CURTAIN”, PRAGA,
1–2 III 2019 R.

Żelazna kurtyna podzieliła Europę po II wojnie światowej na dwie części, dalece odmienne pod względem politycznym, gospodarczym, społecznym i kulturowym. Reżim komunistyczny i ideologia zawłaszczyły wszystkie sfery życia społecznego w Europie Środkowo-Wschodniej, nie pomijając nauki historycznej. Tym niemniej w latach 1945–1989 podejmowano różne inicjatywy dotyczące współpracy między naukowcami po obu stronach „linii od Szczecina do Triestu”.

Tego typu relacjom Wschód – Zachód w kontekście historii gospodarczej poświęcone było międzynarodowe seminarium naukowe pt. „Behind the Iron Curtain”, zorganizowane przez Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Karola w Pradze 1–2 III 2019 r. Koordynatorka projektu, doc. dr Antonie Doležalová (Uniwersytet Karola w Pradze, Uniwersytet w Cambridge) zaprosiła do stolicy Republiki Czeskiej przedstawicieli historii gospodarczej z kilku krajów. Udział w seminarium wzięli: prof. Catherine Albrecht (Uniwersytet Ohio Northern), prof. Maxine Berg (Uniwersytet Warwick), prof. Kövér György (Uniwersytet Loránda Eötvösa w Budapeszcie), prof. Bogdan Murgescu (Uniwersytet Bukareszteński), doc. dr Peter Ruggenthaler (Instytut Badań nad Skutkami Wojen im. Ludwiga Boltzmann w Graz) oraz mgr Damian Bębnowski (Uniwersytet Łódzki).

Seminarium było kontynuacją współpracy zainicjowanej podczas panelu pt. „Behind the Iron Curtain. Waves of Globalization in Historiography of Economic History” w ramach XVIII Światowego Kongresu Historii Gospodarczej w Bostonie 29 VII–3 VIII 2018 r. O ile jednak pierwsze obrady koncentrowały się przede wszystkim na problematyce relacji środowisk historyków gospodarczych pozostających za żelazną kurtyną a tymi na emigracji na Zachodzie, o tyle tematyka praskiego seminarium była szersza i traktowała o współpracy badaczy z Europy Środkowo-Wschodniej z przedstawicielami zachodniej historiografii gospodarczej jako takiej.

Pierwszego dnia odbył się warsztat pt. „Historiography under the Pressure of Communist Regime”. Gośćmi specjalnymi byli cenieni przedstawiciele czechosłowackiej (czeskiej) historiografii: prof. Miroslav Hroch (Uniwersytet Karola w Pradze), doc. Jana Englova (Uniwersytet Jana Evangelisty Purkyniego w Uściu nad Łabą) oraz prof. Milan Hlavačka (Uniwersytet Karola w Pradze, Akademia Nauk Republiki Czeskiej). Badacze ci, reprezentujący różne pokolenia, dzielili się swoimi doświadczeniami ze studiów oraz pracy naukowej w realiach komunistycznej Czechosłowacji. Ważną częścią ich relacji były uwagi dotyczące współpracy z historykami z innych krajów tzw. bloku wschodniego, a także naukowcami z państw zachodnich.

Prof. Miroslav Hroch nakreślił perspektywę lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. Zauważył, że w obliczu braku jakichkolwiek kontaktów z nauką światową w dobie stalinizmu jedynym udogodnieniem były spotkania z badaczami, którzy odwiedzali Pragę. Było to jednak możliwe dopiero pod koniec lat pięćdziesiątych. W zakresie dostępu do literatury zachodniej zdecydowanie lepiej było z czasopismami naukowymi, podczas gdy monografie były wówczas praktycznie nieosiągalne. W okresie późniejszym, po tzw. odwilży, kontakty z historykami spoza żelaznej kurtyny stały się możliwe dzięki działalności międzynarodowych stowarzyszeń naukowych lub uczestnictwu w światowych kongresach historii gospodarczej. Na tym polu istotna była rola uczonych z Polski (np. Antoniego Mączaka, Andrzeja Wyczańskiego, Mariana Małowista i innych). Zdaniem prof. Hrocha najważniejszym rezultatem współpracy na linii Wschód – Zachód były inspiracje, które mogli – choć nie musieli – wykorzystywać badacze z bloku wschodniego. Dotyczyły one tematów badawczych (np. studiów dotyczących regionów Europy Zachodniej i Wschodniej), szerszego zastosowania metod ilościowych, podjęcia badań biograficznych w celu wyjaśnienia szerszych procesów politycznych, rozwoju studiów nad historią cen i płac oraz handlu czy badań porównawczych.

Doc. Jana Englova, uczennica Alice Teichovej (żony Mikuláša Teicha), dzieliła się doświadczeniami w zakresie warunków pracy w latach siedemdziesiątych XX w. Zwróciła uwagę na fakt, iż ważną rolę odgrywała wówczas czechosłowacka emigracja historyków na Zachodzie oraz współpraca naukowa inicjowana zwłaszcza podczas światowych kongresów historii gospodarczej.

Realia kolejnej dekady przybliżył z kolei prof. Milan Hlavačka. Podkreślił znaczenie czechosłowackiego zespołu badań nad rewolucją przemysłową, który analizował poszczególne aspekty tego fenomenu. Co ciekawe, w kraju istniała tradycja studiów nad konkretnymi wymiarami

industrializacji przez przedstawicieli różnych dyscyplin: techników, inżynierów czy architektów. Zgłębiali oni konkretne sektory gospodarki w ujęciu historycznym. Ważną rolę w badaniach nad historią gospodarczą odgrywali również ekonomiści. Omawiany przez prof. Hlavačkę okres charakteryzował się większą swobodą w zakresie dostępu do światowej literatury.

W dalszej części warsztatów nastąpiła dyskusja. Jej ważnym elementem był problem zaniku kooperacji Wschód – Zachód po 1989 r. Uczestnicy spotkania próbowali wyjaśnić specyfikę owego paradoksu, jako że po upadku żelaznej kurtyny pojawiło się więcej możliwości w zakresie współpracy międzynarodowej. Być może jednym z powodów był fakt, iż naturalną tendencją w krajach Europy Środkowo-Wschodniej był zwrot ku kontrowersyjnej dotąd historii politycznej (zwłaszcza dziejów najnowszych) i odejście od historii społeczno-gospodarczej, kojarzonej bądź co bądź z narzuconym paradygmatem materializmu historycznego.

Mgr Damian Bębnowski, nawiązując do inspiracji, jakie historiografia zachodnia oferowała badaczom z za żelaznej kurtyny, sformułował postulat, aby odwrócić perspektywę i spróbować uchwycić te impulsy, które historiografia gospodarcza krajów Europy Środkowo-Wschodniej mogła oferować Zachodowi. Okazuje się, że dotyczyły one m.in. tematów badawczych, komparatystyki, metodologii oraz specyficznego kontekstu przemian politycznych i społecznych w tej części Starego Kontynentu.

Odrębnym zagadnieniem była percepcja metod ilościowych w badaniach historyczno-gospodarczych w Europie Środkowo-Wschodniej. O ile np. doc. Doležalová stwierdziła, że rozwój metod kwantytatywnych w paradygmacie marksistowskim był naturalny ze względu na materialistyczny wymiar analizy oraz komplementarność z szeroko rozumianym planowaniem gospodarczym, o tyle prof. György zauważył, że tzw. neutralność ideologiczna metod ilościowych nie istniała w bloku wschodnim, ponieważ metody te były utożsamiane z podejściem neoklasycznym – a więc „burżuazyjnym” – w ekonomii.

Co więcej, z debaty wynikały niuanse dotyczące wewnętrznej złożoności paradygmatu marksistowskiego w historiografii gospodarczej Wschodu. Można bowiem wyodrębnić w różnych okresach zarówno badaczy o proweniencji ortodoksyjnej (stalinowskiej), jak i nieortodoksyjnej. Wynika to przede wszystkim z ewolucyjnego rozwoju marksizmu, począwszy od jego wersji klasycznej (marksowskiej i engelsowskiej) oraz późniejszych reinterpretacji, zwłaszcza pod wpływem myśli sowieckiej. Zróżnicowany stosunek do marksizmu przejawiali także badacze zachodni.

Podczas dyskusji pochyłono się również nad kwestią indywidualnego doświadczenia historyków gospodarczych zza żelaznej kurtyny, ich osobistych kontaktów z zachodnimi kolegami oraz wpływu tych okoliczności na rozwój dyscypliny w danym kraju. Prof. Murgescu podkreślił ponadto znaczenie pokoleniowej formacji naukowej badaczy. Nawiązując do przykładu Rumunii, zwrócił uwagę na fakt, że w jego kraju po II wojnie światowej relatywnie spójne środowisko tworzyli ci uczeni, którzy odebrali wykształcenie w okresie międzywojennym. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. nie było zaś konkretnej grupy historyków gospodarczych.

Podsumowując dyskusję, doc. Doležalová uwypukliła fenomen różnorodnych ścieżek rozwoju historii gospodarczej w krajach komunistycznych. Wpływ na nie miały czynniki wynikające z polityki, charakteru środowisk badaczy, formy ich instytucjonalizacji, prestiżu jednostek, ich kontaktów z zachodnimi kolegami, osobistych predyspozycji, a także znajomości zagranicznej literatury i języków.

Drugi dzień seminarium miał wymiar praktyczny. Był poświęcony pracom nad koncepcją międzynarodowej monografii wieloautorskiej, która będzie pokłosem dotychczasowej współpracy środowiska. Omawiano również ewentualne możliwości kontynuowania i poszerzenia współpracy w przyszłości, choćby podczas XIX Światowego Kongresu Historii Gospodarczej, który odbędzie się w 2021 r. w Paryżu.

Damian Bębnowski
Katedra Historii Myśli Ekonomicznej i Historii Gospodarczej
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytet Łódzki